

ОРХУСС КОНВЕНЦИЯСЫ ТАРАПТАРЫНЫҢ БЕСІНШІ ОТЫРЫСЫНА 2014

Қазақстан
Республикасының Орхусс
конвенциясын орындау
туралы сұрағына

Материалды дайындағандар
Светлана Каторча, Валерий Крылов,
Сергей Куратов,
Наталья Медведева, Светлана Спатарь,
Александр Шитов

Қазақстан Республикасының Орхусс конвенциясын орындау туралы сұрағына

2014 жылдың жазында Маастрихт (Нидерланд) қаласында Орхусс конвенциясы (ОК) тараптарының Бесінші отырысы өтеді. Конвенция талаптарына сәйкес Қазақстан Республикасы оны орындау туралы баяндама дайындады. Ел¹ ұсынған құжатта, біздің пікірімізше, есептілікке² қойылатын талаптармен сәйкес айтылуы тиіс көптеген маңызды аспектілер сөз болмаған.

Жалпы ескертулер

Қазақстан Республикасының кезекті баяндамасы 2011 жылғы баяндамамен бірдей кемшіліктерге ие. Авторлары негізсіз елдің заңнамасын талдауға өте өп назар аударған, тіпті онда мемлекеттік органдардың практикалық әрекеттері сипатталуы тиіс бөлімдерде де: 5, 9, 13, 17, 22, 26, 30 бөлімдер. Конвенция баптарын жүзеге асыруға кедергі келтіретін немесе мүмкіндік беретін кедергілер жеткіліксіз талданған: 4, 8, 12, 21 бөлімдер. Баяндамада Конвенцияны қолданудың статистикалық материалдары және нақты фактілер жоқтың қасы, қойылған сұрақтарға дәлелді жауаптер берілмейді, ескірген ақпарат³ пайдаланылады. Конвенцияны сақтау жолындағы басты кедергілердің бірі ретінде баяндама авторлары қолданыстағы заңнаманың кемшіліктері мен қарама-қайшылықтарын орынды атайды. Бірақ бұл ретте, ол жалпы Конвенцияның 4, 5, 7⁴ баптары

¹ Жүзеге асыру туралы ұлттық баяндамалар. Қазақстан. 2014: http://apps.unece.org/ehlm/pp/NIR/listnr.asp?YearID=2014&wf_Countries=KZ&wf_Q=QA&Quer_ID=&LngIDg=RU&YearIDg=2014.

² Guidance on Reporting Requirements: http://www.unece.org/env/documents/2007/pp/ece_mp_pp_wg_1_2007_L_4_e.pdf.

³ Мысалы қар.: 1 бөлімде – «2008-2011ж. кезең ішіндегі сот шешімдерінің талдауы»; 5 бөлімде – «2007 бастап 2009 жылға дейін Ақпараттық теңсіздікті төмендету бағдарламасы қолданылған (~ 995 2006 ж. 13 қазаны күнгі)».

⁴ Жүзеге асыру туралы ұлттық баяндамалар. Қазақстан. 2014; 7 бөлім, 10 б.; 11 бөлім, 13 б.

ережелеріне сәйкестігі туралы мәлімдейді. «Жасыл құтқару» экологиялық қоғамы, экологиялық заңнаманың көп

жылдық мониторингі нәтижелеріне негізделе отырып, бірнеше мәрте оның көптеген кемшіліктері мен қайшылықтарын⁵, Конвенция баптарына сәйкеспейтіндіні көрсетті.

Бірақ баяндамада сөз болмаған көптеген басқа да кедергілер бар. Авторлар барлық деңгейдегі мемлекеттік органдардың заңдар мен Конвенцияны сақтамауының, олардың әрекетсіздігінің, өкілеттіктерін асыра пайдалануының көптеген жағдайларын атамайды. Әділ сот және прокуратура органдарымен жасалатын бұзушылықтар туралы ештеңе айтылмайды. Меншіктің барлық формаларының шаруашылық жүргізу субъектілерімен жасалатын өрескел экологиялық құқықбұзушылықтар фактілері баяндама шегінен тыс қалды, оның ішінде, мемлекеттік және трансұлттық компаниялар. Жүйелік мәселелерге жеткілікті назар аударылмаған, атап айтсақ: тоқтамайтын мемлекеттік органдардың құзыреттілігін қайта бөлу, басқаруды шамадан тыс орталықтандыру⁶, табиғатты қорғау органдарының⁷ қызметін тежейтін жемқорлық.

Баяндама авторлары әртүрлі заңнамалық актілерде⁸ қарама-

⁵ Мысалы қар.: Табиғатты болашақ үшін сақтайық немесе Ұлттық парктерге он бір қауіптер: <http://www.greensalvation.org/index.php?mact=News,cntnt01,detail,0&cntnt01articleid=15&cntnt01returnid=67>.

⁶ The report “Avenues for Improved Response to Environmental Offences in Kazakhstan” published by the Organization for Economic Co-operation and Development in 2009, states the following: “... a poorly orchestrated decentralization creates the danger of institutional over-fragmentation and inconsistency, as well as raises concerns over the capacity of sub-national bodies to undertake roles given to them”. Avenues for Improved Response to Environmental Offences in Kazakhstan. – OECD, 2009, p.15: <http://www.oecd.org/dataoecd/2/20/42072582.pdf>.

⁷ Назарбаева министрліктерді әліз деп атады. Депутаттың айтуынша, осыған Қазақстандағы билікті орталықсыздандыруды әкелді: <http://kapital.kz/gosudarstvo/25798/nazarbaeva-nazvalaministerstva-bessilnymi.html>; 21 қаңтар 2014.

⁸ Мысалы: «Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы» Заңның жаңа

қайшылықтардың болуын атайды. Бірақ бірқатар жағдайларда олар «Нормативті құқықтық актілер туралы» заңды және Орхусс Конвенциясын дұрыс қолдану есебінен жеңіле алатындығын атап айтпайды. Бірақ елде Конвенцияны біртекті қолданудың жоқтығымен қатар, көптеген лауазымды тұлғалар оның баптарын ұсыныстар ретінде қарайды, басым бөлігі осы күнге дейін осы құжатпен таныс емес.

Соңғы 3-4 жыл ішінде инвестициялық климатты жақсарту, шағын және орта бизнесті⁹ дамытуға көмектесу, экономиканы диверсификациялау сылтауымен табиғатты қорғау заңнамасының әлсіреу тенденциясы айқын көрініс тапты. Бірақ баяндама авторлары заңнамаға көптеген түзетулердің енгізілу себептерін ашпайды, олар бірқатар жағдайларда қарама-қайшылықтарды көбейтеді және заңдардың әрекетін тежейді.

Мысалы, «Аса қорғалатын табиғи аумақтар туралы» заңға енгізілген түзетулер 2008-2013 жылдары туризмнің дамуы үшін жағдайды жақсарту сылтауымен біздің елдің ең құнды табиғи аумақтарын тонау мен қиратуға жол ашты¹⁰. Ақыр соңында, қолданыстағы табиғатты қорғау заңнамасының Қазақстан Республикасымен ратификацияланған халықаралық конвенциялар талаптарымен қарама-қайшылығы артып келе жатқандығы аталмайды: бүкіләлемдік мұра туралы, биологиялық әртүрлілік туралы,

редакциясына сәйкес, жер қойнауын пайдалану құқығын ұсыну конкурсы шарттары үшін ғана ашықтық қаралады, келісім-шарттар талаптары, оның ішінде, табиғатты қорғау бөлігі, жабық болып табылады. «Барлық мүдделі қоғамдық бірлестіктер жер қойнауын пайдалану бойынша өткізілетін немесе жоспарланып отырған операциялардың қоршаған ортаға әсер етуіне қатысты ақпаратты алуға құқылы» екендігі туралы ереже алынып тасталды. Жүзеге асыру туралы ұлттық баяндамалар. Қазақстан. 2014; 5 бөлім, 7 б.

⁹ Қазақстан тұтынушылар құқықтарын қорғау туралы жаңа заң әзірлеуде: <http://panoramakz.com/index.php/authority/establishments/item/35150-kazakhstan-razrabatyvaetnovyj-zakon-o-zashchite-prav-potrebiteljej>; 6 мамыр 2014.

¹⁰ 2008-2013 жылдары қабылданған заңға өзгертулер нәтижесінде ұлттық парктерден жерлерді алуға рұқсат берілді (23 б., 2 т.), 49 жылға жалға алу (46 б., 2 т.).

трансшекаралық контекстегі ҚОӘБ туралы, жабайы аңдардың көшпелі түрлерін қорғау туралы, Орхусс конвенция және басқалар. Бұл ретте Қоршаған ортаны қорғау және су ресурстары министрлігі (ҚОСРМ) табиғатты қорғау заңнамасының әлсіреуіне тікелей қатысты¹¹.

Баяндама авторлары Экологиялық кодексте (ЭК) мойындалған, қоғамның шешімдерді қабылдауға қатысу құқығы жүзеге асырыла алмайтындығы туралы атап айтпайды, себебі бүгінгі күнге дейін оны жүзеге асыру механизмдері жасалмаған. 2011 жылдың Екінші ұлттық баяндаманың XXV бөлімінде осы факт ішінара мойындалған болатын: «ҚР қоғамының заң шығаруға қатысу құқығы декларативті түрде заңнамада бекітілген... Тәжірибе көрсетіп отырғандай, бүгінгі күні Қазақстанда қоғамның заң шығаруға қатысуының көптеген жақтары заңнамалық бекітілмеген... Нәтижесінде, көбінесе қоғам жекелеген сирек жағдайларды қоспағанда, заң шығару үрдісіне қатысу мүмкіндігіне ие емес»¹². Өткен үш жыл ішінде жағдай өзгерген жоқ. Ел Конституциясында бұрынғыдай азаматтардың жағымды қоршаған ортаға құқықтары бекітілмеген. Ел Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарды қорғау туралы конвенцияға қол қойған жоқ (1950 жыл), нәтижесінде Қазақстан азаматтарында адам құқықтары жөніндегі Еуропалық сотқа қатынау мүмкіндігі жоқ¹³. Мемлекеттік органдар, оның ішінде, соттар, бұрынғыдай Конвенция талаптарына сәйкес келмейтін ескірген құқықтық нормаларды басшылыққа алады, оның ережелерін пайдаланбайды немесе теріс пайдаланады, оны

¹¹ Назарбаев артық шығару үшін айыппұлдарды екі есе төмендететін түзетулерге қол қойды: <http://www.zakon.kz/4618493-nazarbaev-podpisal-popravki-vdvoe.html>; 21 сәуір 2014. Көшетхана газдарының лақтырылуы үшін айыппұл азайтылады – Нурлан Каппаров; 5 наурыз 2014: <http://www.zakon.kz/4607534-shtraf-za-vybrosy-parnikovykh-gazov.html>.

¹² Орхусс конвенциясын жүзеге асыру бойынша екінші Ұлттық баяндама, 40 б: <http://www.eco.gov.kz/sotrudnichestvo/index.php>.

¹³ Status as of: 04.05.2014:

<http://conventions.coe.int/treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=005&CM=&DF=&CL=ENG>.

құқықты қолдану тәжірибесінен мүлдем шығарып тастайды.

Бұл азаматтарға осы халықаралық келісіммен ұсынылған құқықтардың бұзылуына әкеледі. Шын айтқанда, баяндама авторлары көрсеткендей, жақын арада¹⁴ ұлттық заңнаманы Конвенция талаптарымен сәйкестендіру жоспарлануда. Бірақ осындай сөз берулер 2007 жылы Экологиялық кодекс қабылданған сәттен бері айтылып келеді. Екі жыл өткеннен кейін-ақ 2010 бастап 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған Қазақстан Республикасының құқықтық саясаты Концепциясында былай деп жазылды: «Оның бірқатар аудандарында күрделі экологиялық жағдай байқалатын біздің ел үшін табиғатты қорғау заңнамасын дамыту және ары қарай жетілдіру өте маңызды болып табылады, оның ішінде, оны халықаралық міндеттемелер мен стандарттармен үйлестіру контекстінде»¹⁵. 2007 жылдың 27 шілдесінен бастап Экологиялық кодекске енгізілген жүздеген түзетулер¹⁶, жағдайды жақсартқан жоқ¹⁷.

Есептеменің жекелеген бөлімдері бойынша ескертулер

3 мақаланың 8 тармағын орындау

Баяндаманың 3 бөлімінде былай делінген: «Бүгінгі күні өзінің құқықтарын Конвенциямен сәйкес жүзеге асыратын қоғам өкілдерін қудалаудың бір де бір жағдайы тіркелмеген». Авторлар не білмейді, не кейбіруі құжат негізінде тіркелген және кең қауымға әйгілі болған фактілер

14 «ҚО сұрақтары жөніндегі заң жобасымен «Әкімшіліктік процедуралар туралы» Заңның және «Жеке және заңды тұлғалардың жүгінулерін қарау тәртібі туралы» (8 б.) Заңның нормаларын ҚО нормаларымен толық сәйкестендіру жоспарлануда (2 т. 4 б.)». Жүзеге асыру туралы ұлттық баяндамалар. Қазақстан, 2014; 7 бөлім, 10 б.: http://apps.unesc.org/ehlm/pp/NIR/listnr.asp?YearID=2014&wf_Countries=KZ&wf_Q=QA&Quer_ID=&LngIDg=RU&YearIDg=2014.

15 Қазақстан Республикасының 2010 бастап 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат концепциясы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылдың 24 тамызы күнгі ~ 858 Жарлығымен бекітілген 2.6 тараушасы: http://adilet.zan.kz/rus/docs/U090000858_#z7.

16 Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30085593#pos=1;-8.

17 См.: Дагмар Шрайбер: Шикізат орнына үнсіздікпен төлеудің қажеті жоқ: <http://rus.azattyq.org/content/dagmar-shraiber-disput-v-bundestage-0-kazakhstan/25292998.html>; 11 наурыз 2014.

туралы саналы түрде сөз қозғамайды. 2011 жылдан бері белсенділерді құдалау мен қысымға алудың келесі фактілері орын алған: олардың мүлкіне зиян келтіре отырып, Иргали кенті тұрғындарына бұзақылық шабуыл (фотолар жасалған, полиция мен прокуратураға өтініштер тапсырылған); белсенділерді құқық қорғау органдарына бірнеше мәрте шақыру; жұмыстан шығару қауіптері; намысқа тиетін және жалған ақпараттан тұратын, БҚА-ғы бірқатар жарияланымдар.

Жарияланымдардың бірі Қазақстан Республикасының Ұлттық Орхусс орталығы сайтының жаңалықтар лентасына қосылған болатын. Қоғам тарапынан қарсылықтан кейін қоршаған ортаны қорғау министрі ресми түрде кешірім¹⁸ сұрады және сілтеме жойылған болатын. ФГР азаматына – «Көк жайлауды қорғайық!»¹⁹ қозғалысының қатысушысына ашық қысым ұйымдастырылған болатын.

4 және 5 баптарды орындау

2007 жылы сақтау сұрақтары жөнінде Комитет дайындаған «Есептілікке қатысты талаптар бойынша басқарушы нұсқамаларда» айтылғандай, баяндамаларда Конвенция²⁰ баптарын сақтау үшін қабылданған практикалық шаралар туралы ақпарат көбірек болуы тиіс. Баяндама авторлары республиканың көптеген елді мекендерінің тұрғындары бұрынғыдай қоршаған ортаның жағдайы туралы оперативті ақпаратқа қол жеткізе алмайтындығын көрсетпейді. Мысалы,

¹⁸ Ресми блог-платформа:

http://blogs.e.gov.kz/ru/blogs/kapparov_n/questions/179835; 8 мамыр 2014.

¹⁹ Неміс белсендісінен Көк-Жайлау айналасындағы дауға араласпауы өтінілді: http://i-news.kz/news/2013/10/26/7242098-nemeckuyu_aktivistku_poprosili_ne_vmeshi.html, 26 қазан 2013. Қазақстандық қоғамшылдар биліктен экотуризм бойынша неміс сарапшысын қолға алуды өтінеді: http://i-news.kz/news/2013/10/23/7238465-kazahstanskije_obschestvenniki_prosyat_vl.html, 23 қазан 2013.

²⁰ Guidance on Reporting Requirements, п. 32-33:

http://www.unece.org/env/documents/2007/pp/ece_mp_pp_wg_1_2007_L_4_e.pdf.

«Казгидромет» Республикалық Мемлекеттік Кәсіпорын деректері бойынша республикада 34 елді мекендер²¹ ғана, яғни Қазақстан²² қалаларының 40% -да ғана атмосфералық ауа жағдайын бақылайтын 104 стационарлық посттар бар. Қоршаған

орта және су ресурстары министрлігі Қазақстан Республикасының²³ қоршаған ортасы жағдайы туралы ай сайынғы Ақпараттық бюллетенді жариялайды, онда да оперативті ақпарат жоқ. Қазақстан Республикасының Орхусс орталығы сайтында орналастырылған экологиялық ақпараттың мемлекеттік қорында да аталған ақпарат жоқ²⁴. Баяндама авторлары қоршаған орта мониторингін жүзеге асыратын қызметтердің мүшкіл күйін атамайды.

Мысалы, ҚОСРМ стратегиялық жоспарында былай делінген: «Өзінің дамуында Қазақстанның гидрометеорологиялық қызметі өткен жүзжылдықтың 80-ші жылдары өзінің максималды дамуына жетті. Бірақ, сосын жағдай күрт нашарлады. 1983 бастап 1999 жылға дейін «Казгидромет» жер үстіндегі метеорологиялық станциялардың шамамен 35%, гидрологиялық посттардың 65%, агрометеорологиялық бақылаулары бар пункттердің 55% және аэрологиялық станциялардың 47% жабуға мәжбүр болды.

2000 жылдан бастап бұрын жабылғандарды қалпына келтіру және бақылау желісі мен аналитикалық зертханалардың жаңа пункттерін құру басталды. ... Республика аумағының метеорологиялық мониторингпен қамтамасыздығы 61%,

²¹ «Казгидромет» РМК: http://www.kazhydromet.kz/ru/about_oksreda;
http://www.kazhydromet.kz/ru/mon_oksreda; 10 мамыр 2014 жыл.

²² Қазақстанның 86 елді мекендері қала мәртебесіне ие. «2011-2020 жылдарға арналған Ақ-Бұлақ бағдарламасы»: [http://minregion.gov.kz/rus/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BC%D1%8B-%D0%B8-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%86%D0%B8%D0%B8/;](http://minregion.gov.kz/rus/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BC%D1%8B-%D0%B8-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%86%D0%B8%D0%B8/) 10 мая 2014.

²³ Экологиялық бюллетень: [http://www.eco.gov.kz/new2012/activity-of-state-authority/information-about-the-environmental-situation-in-the-regions-of-kazakhstan/ecobul/.](http://www.eco.gov.kz/new2012/activity-of-state-authority/information-about-the-environmental-situation-in-the-regions-of-kazakhstan/ecobul/)

²⁴ Экологиялық ақпараттың мемлекеттік қоры: [http://aarhus.kz/1-17/1-3/.](http://aarhus.kz/1-17/1-3/) 10 мамыр 2014.

агрометеорологиялық мониторингпен қамтамасыздығы – 66%, гидрологиялық мониторингпен – 57%, атмосфералық ауа жағдайының мониторингімен қамтамасыздығы – 31 % құрайды.

Инфрақұрылым объектілері (қызметтік ғимараттар) елдің күлі аумағында дерлік нашар күйде, орындардағы қызметкерлердің жұмыс істеу жағдайы қанағаттанарлықсыз, осының барлығы еңбек ақысының төмен деңгейімен бірге кадрлармен қамтамасыз етуде едәуір қиындықтар туғызады. Бақылау пункттерінің басып бөлігінде бақылаулар қолмен жүзеге асырылады»²⁵. Ақпаратты жинаудың ретке келтірілген жүйесінің болмауы Конвенцияның 5 бабын орындау үшін басты кедергілердің бірі болып табылады.

Баяндаманың 9 бөлімінде әртүрлі мемлекеттік органдардың ақпаратты ұсыну тәжірибесі қарастырылмайды. Ұсынылатын ақпарат сапасы талданбайды, көптеген ведомстволар қоғамға жалған және толық емес мәліметтер ұсынып немесе оның үндеулерін мүлдем ескермейтіндігі туралы айтылмайды. Мемлекеттік органдар тіпті халықаралық үкіметтік емес ұйымдардың үндеулерін де ескермейді. Мысалы, 2012 жылдың 12 сәуірінде Неміс табиғатты қорғау одағы (НТҚО) құрметті президенті, альтернативті Нобель сыйлығының лауреаты, профессор, доктор Михаель Зукков (Michael Succow) және НТҚО-ның вице-президенті, НТҚО Қорының төрағасы Интернационал Томас Теннхардт (Thomas Tennhardt) Қазақстанның президентіне Іле-Алатау ұлттық паркінде тау-шаңғы курортын салудан бас тарту өтінішімен жүгінді. Біруақытта хат қоршаған ортаны қорғау министрі Н.Д.Каппаровқа, ауыл шаруашылығы министрі

²⁵ Қазақстан Республикасының Қоршаған ортаны сақтау министрлігінің 2011-2015 жылдарға арналған стратегиялық жоспары;

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2011 жылдың 8 ақпаны күнгі қаулісімен бекітілген ~ 98. 2 бөлім. Қызметтің қажетті салаларының ағымдағы жағдайы мен даму тенденцияларын талдау: http://www.eco.gov.kz/files/strat_pl12.02.htm; 10 мамыр 2014.

А.С.Мамытбековқа және индустрия және жаңа технологиялар министрі А.О. Исекешевке жіберілді²⁶. Адресаттардың ешқайсысы да үндеуге жауап бермеді. Мемлекеттік органдарға жыл сайын жүзден астам сұрау салулар жіберетін «Жасыл құтқару» Экологиялық қоғамының тәжірибесі келесі сандарды береді. 2010 жылы 173 хат жіберілген. Тек 123 (71%) ғана жауаптар алынған, олардың 8-де (6%) сапасыз, шешім қабылдау үшін жеткіліксіз ақпарат болды. Қалған 50 сұрау салуларға (29%) мән берілген жоқ. 2013 жылы ұйым әртүрлі инстанцияларға 136 хаттар жіберді. Олардың 73%-на жауаптар алынды. Бұл ретте сапасыз, шешім қабылдау үшін жеткіліксіз ақпарат алынған жауаптардың 72%-да болды. 27% сұрау салулар жауапсыз қалды²⁷. 2010 жылмен салыстырғанда ұсынылатын ақпараттың сапасы едәуір нашарлады. Ақпаратты ұсынбау мемлекеттік шенеуніктердің қарапайым тәжірибесіне айналуда. Тіпті қоғамның сотқа жүгінуі ақпарат алуға кепілдік бермейді. Мемлекеттік органдар көбінесе сот шешіміне мән бермейді²⁸. Баяндамада мемлекеттік органдардың ақпаратты ұсыну мерзімдерін сақтамауы туралы, мемлекеттік органдардың толық емес және жалған ақпаратты ұсынуды жалғастырып отырғандығы

²⁶ Неміс табиғатты қорғау одағының «Көк-Жайлау» жобасына қатысты Қазақстан Президентіне үндеуі: http://www.greensalvation.org/index.php?page=NABU_KJ; 12 сәуір 2012.

²⁷ 2008 жылдан бастап жағдай мүлдем өзгерген жоқ. Қар.: «Medialife» (Қарағанды қ.) және «Десента» (Павлодар қ.) қоғамдық қорлары материалдары. Олар мемлекеттік органдар ұсынатын ақпаратқа қолжеткізу мүмкіндігіне зерттеу жүргізді. Зерттеу шегінде республикалық деңгейдің мемлекеттік органдарына сұрау салулар жіберілді. «Жауаптар 52 сұрау салуларға алынды, бұл жалпы санынан 62% құрайды... 20 сұрау салулар жауапсыз қалды, бұл 27% құрайды. Қалған жағдайларда ақпарат толық емес болған». Жергілікті органдарға сұрау салулармен жағдай бұдан да нашар. «... 1038 сұрау салулар жіберілген болатын. 476 сұрау салуларға жауаптар алынған, бұл жалпы санынан 45,9% құрайды... 562 сұрау салулар жауапсыз қалды, бұл 54,1 % құрайды». Қазақстанда ақпаратқа қатынау құқығын жүзеге асыру. – Астана, 2008, 56 б., 64 б.:

<http://www.internews.kz/node/5488>.

²⁸ Қар.: <http://www.greensalvation.org/index.php?page=iski2013>; дело ~ 2 и ~ 4.

туралы ештеңе айтылмаған. Бұл ретте баяндама авторлары атап өткендей, заңнамаға енгізілген өзгертулер нәтижесінде ақпаратты алу үшін кедергілер туындап, коммерциялық құпия сылтауымен ақпаратты жасыру орын алуда²⁹. Мысалы, Экологиялық кодекстің 130 бабының 2 тармағының 9 тармақшасымен сәйкес өндірістік экологиялық бақылау деректері ашық болып табылады, және компаниялар оларға қоғамның қол жеткізуін қамтамасыз етуге міндетті. Бірақ осы талаптар, ереже бойынша, орындалмайды.

6 бапты орындау

2005 жылы тараптардың Екінші отырысында II/5a «Қазақстанның Орхусс конвенциясы бойынша өзінің міндеттемелерін сақтауы» шешімі қабылданды. Онда, негізінен, елде қоғамның шешімдер қабылдау үрдісіне қатысуы үшін барлық жағдайлар жасалмағандығы аталады³⁰. Тараптар отырысының пікіріне қарамастан, қоғамның соттық талаптарына, үкіметтік емес ұйымдар, мамандар мен мемлекеттік азаматтар тарапынан сынға мемлекеттік органдар өткен тоғыз жыл ішінде қоғамның шешім қабылдау үрдісіне қатысу құқығын жүзеге асыру механизмдерін жасау үшін ештеңе істемеді. Бұл

²⁹ Алматы қаласының Туризм басқармасы хаты ~02-01/ЗТ-К-41 12. 12.2013 күнгі.

³⁰ II/5a шешімнің 7 тармағында Қазақстан Республикасына ұсынылған болатын:

«а) қоғамның қатысуына қатысты қолданыстағы құқықтарды беглілі бір бұзусыз, Конвенцияның 6 бабында қарастырылған, қызмет түрлерінің барлық диапазонына жататын, қоғамның қатысуының анығырақ процедураарын анықтайтын нормативті-құқықтық актілерді қабылдау және жүзеге асыру;

б) биліктің барлық деңгейдегі, оның ішінде, муниципальды деңгей, мемлекеттік органдарына олардың қоғамның қатысуына көмектесу бойынша міндеттемелері толық ақпараттандырылуын қамтамасыз ету;

с) оның шегінде қоғамның қатысуының талап етілетін деңгейі сақталатын рұқсаттарды берудің қажетті үрдісі аяқталғанға дейін кез-келген құрылыс жұмыстарының алдын алу бойынша сенімді шаралардың қабылдауы туралы сұрақты қарау».

Экологиялық кодекске енгізілген жүздеген түзетулер арасында жеке және заңды тұлғалардың қоршаған ортаны қорғау облысындағы құқықты кеңейтетін немесе нақтылайтын бір де біреу жоқ екендігімен расталады.

16 (20 б.) бөлімде баяндама авторлары мойындағандай, 2007 жылдың қоғамдық тыңдауларды өткізу ережелерінің тіпті жаңартылған редакциясы да «Жоспарланып отырған шаруашылық қызметтің барлық ықтимал салдарын, яғни ҚОӘБ базалық принциптерін, талапқа сай жан-жақты ескерусіз қоғамдық тыңдаулардың формальды өткізілу ықтималдылығын жоққа шығармайды».

«Мемлекеттік экологиялық сараптаманы (МС) өткізудің қолданыстағы ережелерінде МС өткізу үрдісі шегінде қоғамның қатысуы туралы процедуралық нормалар жоқ. Қоғамды экологиялық маңызы бар шешімдерді қабылдау үрдісінің ең бастапқы сатысында қоғамды тарту сәті бекітілмеген – жоспарланып отырған шаруашылық қызметке жер телімін таңдау және резервтеу. Жер кодексінде осы сатыда қоғамның қатысуы қарастырылмаған (1 т. 43 б.). Жер заңнамасының базалық ұлттық құқықтық нормалары мен табиғатты қорғау заңнамасы нормаларының сәйкеспейі – ЭК 6 тарауы мен МС өткізу ережелері, Орхусс конвенциясының 6 б. 4 т. Ережелерін орындауды қиындатуы ықтимал. Бірақ баяндама авторлары 2007 жылы қабылданған Ережелердің бастапқы редакциясы Конвенцияның ережелеріне қайшы келгендігін және Ережелердің қазіргі күйіне қоғамның көп жылдық қарсылықтары мен «Жасыл құтқару» экологиялық қоғамы мен жергілікті тұрғындардың ҚОСРМ-мен екі жылдық сот тартысынан кейін ие болғандығын атамайды.

Шенеуніктер мундирлерінің намысын қорғай отырып, сот талапкерлер талаптарын қанағаттандырған жоқ. Бірақ 2013 жылдың 26 наурызы күнгі Ережелерге енгізілген түзетулер көбінде талаптармен сәйкес келеді. Айта кететін жайт Ереженің жаңа редакциясы бұрынғыдай Экологиялық кодекстің 36

бабының 1 тармағына және Конвенцияның 6 бабына қайшы келеді. Сондықтан болар, Ұлттық есептемесі жарияланғаннан кейін-ақ ҚОСРМ, негізінен, қоғамға Ережелерге³¹ жаңа түзетулер енгізу ұсынысымен жүгінді. Ережелердің жаңа редакциясында қоғамдық тыңдаулар – бұл қоғамның шешім қабылдау үрдісіне қатысу құқықтарын жүзеге асыру формаларының бірі екендігі мойындалғандығына қарамастан, тәжірибеде мемлекеттік органдар жеке және заңды тұлғалардың қатысуын тек қоғамдық тыңдауларға ғана жеткізуге тырысады.

Баяндама авторлары қоғамдық тыңдаулардың өрескел бұзушылықтармен ұйымдастырылатындығын айтпайды, нақты мысалдар келтірмейді. Баяндамада қоғам пікірі назарға алынбағандығының бір де бір жағдайы аталмайды. Іс жүзінде осындай жағдайлар барлық жерде³² кездеседі. Жоспарланып отырған қызметтің тапсырушысы, ереже бойынша, мемлекеттік органдар шешімдер қабылдап қойғаннан кейін, қоғамға уақтылы хабарлаусыз, талапқа сай дайындалған жобалық құжаттамасыз тыңдаулар өткізеді.

15 бөлімде (17 б.) баяндама авторлары көрсетеді: «Қазақстанда ОК 6 б. талаптары Конвенцияның I қосымшасына қосылған, ірі көлемді объектілер мен қызмет түрлеріне ғана емес, сонымен қатар, ҚОӘБ (қоршаған ортаға әсерді бағалау) процедурасынан өтетін шаруашылық және басқа қызметтің барлық жобаларына да қатысты қолданылады». К Э 40 б. 2 т. сәйкес әртүрлі категориялар объектілерінің ҚОӘБ өткізуге қойылатын сараланған талаптар ҚОӘБ өткізу бойынша Нұсқаулықпен анықталады. Осы Нұсқаулықтың 1 және 2 қосымшаларында ОК I қосымшасымен салыстырғанда, олардың ҚОӘБ жүзеге асыру ұсынылатын объектілердің (қызмет түрлерінің) кеңдеу тізімі келтірілген». Бірақ баяндамада мемлекеттік органдардың қоғамның ҚОӘБ

³¹ Қоршаған орта және су ресурстары министрлігінің 2014 жылдың 20 наурызы күнгі ~02-01-29/793и хаты.

³² <http://www.greensalvation.org/en/index.php?page=human-rights>.

процедураларына қатысу қажеттілігін жиі мүлдем жоққа шығаратындығы, заңнама анық емес тұжырымдамаларын пайдаланып, ал кейде, Экологиялық кодекстің 36 бабын бұза отырып, оларға жай ғана мән бермейтіндігі туралы айтылмайды.

Кейде мемлекеттік органдар оны тексерместен, тапсырушының жалған құжаттамасы негізінде шешімдер қабылдайды. Кәсіпкерлер тіпті қоғамдық тыңдауларды³³ да фальсификациялауға барады. Мемлекеттік органдар заңды біркелкі пайдаланбауы нәтижесінде, жекелеген жағдайларда бірдей сұрақ бойынша қарама-қайшы шешімдер қабылданады.

Баяндама авторлары құқық қорғау ведомстволары мен атқару билігінің органдары арасында қызметтерді негізсіз бөлу нәтижесінде орын алатын маңызды мәселелер туралы сөз қозғамайды. Бір ведомствоның келесіге заңды бұза отырып, өкілеттіктерді ерікті беруі туралы айтпайды. Нәтижесінде қоғамдық тыңдауларды осыған өкілеттіктері жоқ органдар өткізуі ықтимал.

Баяндама авторлары биліктің жергілікті органдары азаматтардың қоғамдық тыңдауларға қатысуы үшін саналы түрде кедергілер туғызу жағдайларын көрсетпейді. Нәтижесінде оған қалағанның барлығы толық қатысып және өздерінің пікірлерін айта алмайды. Мысалы, 2014 жылдың 2 сәуірінде Алматы қ. тұрғындары «Көкжайлау» тау-шаңғы курортын салу үшін ерекше қорғалатын табиғи аумақ (Іле-Алатау мемлекеттік ұлттық табиғи паркі) жерлерінің бөлігін бөлу туралы қоғамдық тыңдаулар мен тыңдау хаттамасын заңсыз деп мойындау туралы талап арыз тапсырды. Себебі оларға тыңдауда сөз сөйлеу мүмкіндігі ұсынылмады³⁴.

Баяндаманың 17 бөлімінде (22 б.) қоғамдық тыңдауларды өткізу Ережелеріне сәйкес жергілікті атқару органдары интернет-ресурстарда қоғамдық тыңдаулардың жарнамалары мен хаттамаларын жариялауға міндеттілігі туралы айтылады...

³³ Біз өзіміздің құқықтарымызды қалай қорғаймыз. 22 сәуір 2014: <http://www.greensalvation.org/index.php?page=manasa>.

³⁴ Қап.: <http://www.greensalvation.org/index.php?page=iski2014>; ~ 6 іс.

«23.09.13 ж. күнгі жағдай бойынша жергілікті мемлекеттік атқару органдарының облыстық қоршаған ортаны қорғау басқармалары сайттарын талдау көрсеткендей, сайттардың көпшілігінде онда қоғамдық тыңдаулар туралы жарнамалар мен олардың қорытындылары бойынша хаттамалар жарияланатын бөлімдер жоқ». Айта кететін жайт, Қазақстан Республикасының Орхусс орталығы сайтының қоғамдық тыңдауларды өткізу туралы бөлімі де толықтығымен ерекшеленбейді³⁵. 16 бөлімде (21 б.) авторлар «ҚР қоғамдық ұйымдары қоғамға ұсынылатын ақпараттың объективтілігі туралы сұрақ қоятындығын, оның ішінде, ҚОӘБ талқылау кезінде де, себебі мониторинг жүйесі бүгінгі күнгі талаптарға жауап бермейтіндігін және ұаынылатын ақпарат көбінесе есептік жолмен алынғандығын» атап көрсетеді.

Ұсынылатын ақпарат сапасының төмендігі және оның толықсыздығы қоғамның шешімдерді қабылдау үрдісіне тиімді қатысуы үшін маңызды кедергі болып табылады. Тіпті қымбат тұратын инвестициялық жобаларға арналған ҚОӘБ материалдары да көптеген дәлсіздіктер мен қайшылықтармен асығыс жасалады. Мысалы, Іле-Алатау ұлттық паркі жерлерінің бөлігін «Көк-Жайлау» тау-шаңғы курортын салуға бөлу туралы жоғарыда аталған қоғамдық тыңдауларға ұсынылған ҚОӘБ материалдарында былай делінген: «Осы жобаның жұмыстары көрсеткендей, аргументтелген негіздеме немесе дұрыс шешімдер қабылдау үшін нақты деректер жеткілікті емес... Көптеген деректер ескірген, ал кейбір қате шешімдерді бүгінгі күнгі әдістер мен технологиялар позициясынан қайта қарау қажет. Осы сұрақты шешусіз ықтимал кері әсерлі үрдістер мен құбылыстарды болжау мүмкін емес»³⁶.

³⁵ Орхусс орталығы; <http://aarhus.kz/1-11/1-7/>. 10 мамыр 2014.

³⁶ «Іле-Алатау мемлекеттік ұлттық табиғи паркінің ерекше қорғалатын табиғи аумақтары жерлерін «Көкжайлау» тау-шаңғы курортын салуға арналған запас жерлеріне ауыстырудың техникалық-экономикалық негіздемесі», 91 б.:

<https://drive.google.com/file/d/0ByMqOKcE38jrZE5hVllzN0tpcm8/edit?usp=sharing>

Олар осындай жұмыстарды жүзеге асыруға лицензия алған тұлғалар болып табылатын ҚОЭБ әзірлеушілері көбінесе тапсырушылар еркін тілалғыштықпен орындайды. Ал бақылаушы органдар биліктің жергілікті органдары нұсқамаларын көнгіштікпен орындайды, бұл тағы да мемлекеттік органдардың сыбайластығының жоғары деңгейін растайды. Қоғамды шешім қабылдау үрдісіне қатысудан шеттетудің көптеген тәсілдері кеңінен тарады. Бірақ бұл ретте мемлекеттік органдар заңдылық имиджін жасау және қоғам құқықтарының сақталуын қадағалайды.

7 бапты орындау

19 (23 б.) бөлімде баяндама авторлары көрсетеді: «Қазақстанда қоршаған ортаны қорғауға қатысты бағдарламалық құжаттар жобаларын кеңінен талқылау, қоғам ұсыныстарын жинау және есепке алу тәжірибесі бар. Бағдарламалық құжаттар жобаларын талқылауға ҰЕҰ атынан қоғамдық өкілдер, өкілетті мемлекеттік органдар, мамандандырылған сараптама ұйымдары, сарапшы-экологтар, профильдік жоғары оқу орындарының оқытушылары қатысады».

20 (23 б.) бөлімде авторлар қорытынды жасайды: «ҚР-да қолданылатын, қоршаған орта үшін маңызды, жоспарлар, бағдарламалар мен саясаттар тәрізді осындай стратегиялық шешімдерді дайындау және әзірлеуге қатысты заңнама, осы үрдіске қоғамды тарту үшін базаны қалады...».

Бірақ 21 (24 б.) бөлімде тон едәуір өзгереді: «Қоғамдық тыңдауларды өткізу ережелерінде экономика салаларын дамытудың мемлекеттік, салалық және аймақтық бағдарламаларын, өндіру күштерін орналастыру сұлбаларын әзірлеу кезінде экологиялық маңызы бар шешімдерді қабылдау үрдісіне қоғамның қатысу тиімділігінің (уақтылылық, толықтық және орындылық) формалары мен критерийлерінің күллі көптүрлілігі

қамтылмайды. Әзірше жоспарлар, саясаттар, бағдарламаларды стратегиялық, экологиялық бағалауды өткізу тәжірибесі жоқ». Және авторлар 22 (24 б.) бөлімде пікірлерін бұдан да қаттылау білдіреді: «Қоғамның стратегиялар, саясаттар, бағдарламаларды әзірлеуге қатысуы көбінесе формальды сипатқа ие». Шешім қабылдайтын тұлғалар мен қоғамның талқыланып отырған сұрақтар бойынша кері байланысы механизмдері жоқ. ОК сұрақтары жөніндегі заң жобасымен заңнаманы жетілдіру жоспарлануда». Соңғы екі пайымдаулар шынайы жағдайды өте анық көрсетеді.

Қоғамның жоспарлар мен бағдарламаларды талқылаудан шеттетілуін растайтын айқын мысал Қазақстан Республикасы үкіметінің 2012 жылдың 20 желтоқсаны күнгі ~1761 қаулысымен бекітілген, «Алматы облысы мен Алматы қаласы маңында әлемдік деңгейдегі тау-шаңғы курорттарын дамыту жоспарының» қабылдануы және жүзеге асырылуы болып табылады. Қоғам Жоспарды талқылауға тартылмаған болатын. Индустрия және жаңа технологиялар министрлігінің есептеуінше, «Алматы облысы мен Алматы қаласы маңында әлемдік деңгейдегі тау-шаңғы курорттарын дамыту жоспары» мемлекеттік экологиялық сараптама объектісі болып табылмайды, және яғни, қоғаммен талқылауды талап етпейді³⁷.

2013 жылдың 31 мамырында оларды «Көкжайлау» тау-шаңғы курортын салу жобасы бойынша шешім қабылдау үрдісінен шеттету олардың құқықтарын бұзу болып табылады деп есептейтін Алматы қ. бір топ тұрғындары Орхусс конвенциясын сақтау сұрақтары жөніндегі комитетке

³⁷ Индустрия және жаңа технологиялар министрлігінің 2013 ж. 7 наурызы күнгі ~16-06/2-6963//11-23/Н-284 хаты.

2013 жылдың 3 шілдесі күнгі ~ 124-V Заңмен Экологиялық кодекстің 47 б. 1 т. 2 тар. алынып тасталды, онда экологиялық сараптама объектілері, басқалармен қатар келесілер болып табылатындығы көрсетілген: «оларға ілесетін қоршаған ортаға әсерді бағалау материалдары бар, мемлекеттік, салалық және аймақтық бағдарламалар обалары».

арыз жіберді. Комитет оны қарауға қабылдады³⁸. Арызда тұрғындардың құқықтарын бұзу туралы ғана емес, сонымен қатар, мемлекеттік органдардың Конвенцияның 7 бабымен сәйкес жоспарлар, бағдарламалар мен саясатқа қатысты сұрақтарды шешуге қоғамды тартуды қамтамасыз етуге жалпы қабілетсіздігі туралы айтылады.

Қоғамның арызын Комитет 2013 жылдың жазында қарауға қабылдағандығына қарамастан, баяндама авторлары бұл туралы баяндамада сөз қозғамайды.

8 бапты орындау

24 (25 б.) бөлімде авторлар атап көрсетеді: «Соңғы жылдары Қазақстанда қоғамдық талқылаудан қоршаған ортаны қорғау саласындағы көптеген заң жобалары өтеді». Осы пайымдау статистикамен да, аналитикалық ақпарпен де бекітілмейді. 25 (25 б.) бөлімде авторлар дұрыс атап көрсетеді: «Қоғамның заң шығаруға қатысуын жүзеге асыру механизмі заңмен бекітілмеген. Қоғам өкілдерінің ұсыныстары заң жобасына түзетулердің салыстырмалы кестесіне қосу үшін міндетті болып табылмайды. Қоғам ұсыныстарына кері байланыс механизмдері жоқтың қасы... Нәтижесінде, көбінесе қоғамда заң шығару үрдісіне қатысудың шынайы мүмкіндігі жоқ, жекелеген санаулы жағдайларды қоспағанда». Ақыр соңында, 26 (26 б.) бөлімде өте бірегей қорытынды жасалады: «Осы Ұлттық баяндаманы дайындау нәтижесінде анықталған ҚР заңнамасындағы кемшіліктер мен қайшылықтар қоғамның ОК 8 б. сәйкес заң шығару үрдісіне қатысуы үшін жақсы негіз бола алады». Баяндама авторлары, осы фразаның 2011 жылдың Орхусс конвенциясын жүзеге асыру бойынша Екінші Ұлттық баяндамасының I-ші бөліміндегі фразамен сөзбе сөз сәйкес келетіндігіне мән бермеген тәрізді, 3 б.³⁹. Басқа сөздермен

³⁸ Орхусс конвенциясын сақтау сұрақтары жөніндегі комитетке хабар
общение в Комитет по вопросам соблюдения Орхусской конвенции
~ ACCC/C/2013/88;
<http://www.unece.org/env/pp/compliance/compliancecommittee/88tablekaz.html>.

³⁹ <http://www.eco.gov.kz/sotrudnichestvo/index.php>.

айтқанда, авторлардың мойындауынша, үш жыл ішінде осы «жақсы негізде» ештеңе жасалған жоқ па?! Әрине – осындай әрекетсіздік себептері түсіндірілмейді.

9 бапты орындау

Баяндама авторлары 30 (3 1 б.) бөлімде соттарда Орхусс конвенциясы баптарын орындауға қатысты істерді қарау кезінде «жергілікті соттар негізінен заңнама нормаларын дұрыс қолданатындығын» тұжырымдайды. Бірақ авторлар осы қорытындының дәлелі ретінде ешқандай дәлелдер келтірмейді.

Оған қоса, 28 (29 б.) бөлімде олар былай жазады: «Соттардың қоршаған орта саласындағы азаматтық істерді қарауы кезінде экологиялық заңнаманы бір мағыналы түсіндіруі және дұрыс қолдануын қамтамасыз ету мақсатында 2013 жылы Жоғары Соттың «Соттардың қоршаған орта саласындағы даулар бойынша заңнаманы қолдану тәжірибесі туралы» нормативті қаулысының жаңа редакциясын дайындау жоспарланған». Осыдан шығатын қорытынды, Жоғары Сот жаңа нормативті қаулы қабылдауы тиіс, себебі бүгінгі күнге дейін соттарда экологиялық заңнаманы бір мәнді түсіндіру және дұрыс қолдану жоқ. «Жергілікті соттар негізінен заңнама нормаларын дұрыс қолданатындығын» пайымдай отырып, баяндама авторлары шынайы жағдайды бұрмалайды.

29 (30 б.) бөлімде авторлар дұрыс көрсетті: «Экологиялық НПО талаптары бойынша азаматтық істердің соттылығын анықтаудың анық және нақты процессуалдық процедурасының болмауы кейде соттардың талап арыздарын қабылдаудан негізсіз бас тартуына әкеледі». Біздің практика көрсеткендей, соттар көптеген жағдайларда өтініштерді қабылдаудан бас тартады және кейде ғана өтініштерді бірінші реттен қабылдайды. Бас тартулардың басты себептерінің бірі төрешілер соттылықты анықтау кезінде заң нормаларын бұрамалайды.

Ұйым тәжірибесінен шығатыны, соттар көбінесе мемлекеттік органдарға қойылатын қоғам талаптарын қасақана қабылдамайды. Бұл ретте соттар заңбұзушылықтарға барады. Теріс анықталған соттылықты сылтау ретінде пайдалана

отырып, іс материалдарын қайтарады. АПК-те қарастырылғандай, егер соттылық теріс анықталса, онда сот істі қажетті сотқа беруі тиіс⁴⁰. Біздің көп жылдық тәжірибеде соттардың АПК осы бабын қолдануының бір де бір жағдайы болмаған. Нәтижесінде соттар соттылықты анықтау және істі өндіріске қабылдауы кезінде заңмен анықталған мерзімдер бұзылады, 9 айға дейінгі және одан да көп ұзақ кешіктірулер орын алады. Соңғы кездерде соттар құжаттарды теріс рәсімдеу себебін сылтауратып қоғам өтініштерін жиі қабылдамайды. Өтініштерді тапсыру процедурасы көбінесе көптеген айларға созылады. Ол онын арасында, құжаттарды тапсыру процедурасы жүріп жатқанда, заңсыз қызмет жалғасады. Өтініштерді қабылдамаудың тағы бір себебі төрешілердің Конвенция ережелері мен ұлттық заңнаманы еркін интерпретациялауы болып табылады.

Мысалы, 2014 жылдың 2 сәуірінде Алматы халқы Алматы қаласының Медеу аудандық сотына Іле-Алатау ұлттық паркінің жерлері бөлігін «Көкжайлау» тау-шаңғы курортын салу үшін бөлу туралы сұрақ бойынша қоғамдық тыңдауларды заңсыз деп мойындау туралы талап арызбен жүгінді. 7 сәуірде төреші «ол қаралып және шешіле алмайды, себебі талапкерлер шағымданып отырған қоғамдық тыңдаулар мен хаттама ешқандай заңдық салдар туғызбайды» көрсете отырып, өтінішті қабылдаудан бас тартты. Төреші Конвенцияның бірінші бабы ережесін ескермеді, онда көрсетілгендей, әрбір тарап ақпаратқа қатынау, қоғамның шешім қабылдау үрдісіне қатысу және әділ сотқа қатынау құқығына кепілдік береді.

29 және 30 бөлімдерде авторлар семинарлар, дөңгелек үстелдер, конференцияларды сипаттауға орынсыз көп орын бөледі, себебі аса қатты таныс емес немесе қоғамның әділ сотқа қатынау мүмкіндігінің нақты мысалдарын келтіруді қаламайды.

Баяндамада сотқа жүгінген уақытта қоғам олармен бетпе-бет келетін бірқатар басқа кедергілер аталмайды:

⁴⁰ Қазақстан Республикасының Азаматтық процессуальдық кодексі, 36 б., 2 т., 3 тар.

- соттар жауапкерлер санынан мемлекеттік органдар мен прокуратураны шығарады;

- мемлекеттік органдар-жауапкерлер өкілдері орынды себепсіз сот отырыстарына келмейді, бірақ төрешілер сотқа құрметті қамтамасыз ету бойынша ешқандай шаралар қабылдамайды. Нәтижесінде істі қарау жасанды түрде созылады;

- сот үрдісіндегі тараптар теңдігі принципі бұзылады;

- төрешілер қуыным талабы шегінен шығады, осы арқылы талапкерлер мүдделерін бұзады;

- төрешілердің тәуелсіздік принципі бұзылады. Істерді қарау кезінде олар жоғары тұрған инстанциялардағы кураторлармен ақылдасады;

- мемлекеттік органдар мен соттардағы сыбайластықтың жоғары деңгейі төрешілердің тәуелсіздігі мен қабылданатын шешімдердің объектілігіне көп күмән туғызады. Тіпті пәремен ұсталған төрешілер де өздерінің лауазымдарында қалуда немесе адвокат болып жұмыс істейді;

- төрешілер экологиялық заңнамамен және халықаралық конвенциялармен жақсы таныс емес. Төрешілердің біліксіздігі сот процесстерінің созылуына әкеледі.

Ақыр соңында, баяндамада қоғам пайдасына шығарылған сот шешімдерін орындау туралы бір де бір сөз айтылмаған. Бұл әділ сотқа қолжеткізудің тағы бір маңызды мәселесі. Талапкерлер жылдап шешімдердің орындалуына қол жеткізе алмайды⁴¹. Басты себептер деп, ереже бойынша, келесілер аталады: ақшаның жетпеуі, мемлекеттік органдар басшылығының ауысуы, мемлекеттік органдар арасындағы өкілеттіктерді бөлу айқынсыздығы және осыған ұқсас жағдайлар.

30 бөлімде (31 б.) келтірілген, қоғам мен үкіметтік емес ұйымдармен тапсырылған талап арыздар туралы статистика үлкен күдік туғызады. Азаматтар мен қоғамдық ұйымдардың

⁴¹ 2 бөлім. Соттар шешімдерін орындау:

<http://www.greensalvation.org/index.php?page=iski2014>.

сотқа жүгінуі кезіндегі жоғары ұсталымдар да құқықтарды жүзеге асыру үшін маңызды кедергілер болып табылады. Мемлекеттік бажды, адвокаттың қызметтерін төлеу қажет, олар Қазақстанда өте қымбат. Егер іс басқа қалада қаралса, жол ақыны, қонақ үйде тұруды және т.б. төлеуге тура келеді. Сонымен қатар, тіпті сот шешімі бойынша да сот ұсталымдарын қайтару әрқашан мүмкін бола бермейді. Сондықтан табыс деңгейі орташа адамның қаржылық себептер бойынша сотқа өтініш тапсыруға мүлдем жағдайы жоқ.

Қорытындылар

2007 жылдың басында Экологиялық кодекс қабылданғаннан кейін ресми органдар Конвенцияның барлық талаптары онда ескерілмегендігі туралы қаншама рет мәлімдеген. Қоршаған ортаны қорғау министрлігімен дайындалған, баяндамада II/5a шешімді орындау бойынша қабылданған шаралар туралы былай делінген: «Қазақстан Республикасында күллі қоғамның жалпы мемлекеттік, оның ішінде, экологиялық сұрақтарды шешуге белсенді қатысуы үшін саяси, заңнамалық және институционалды негіздері жасалған. Сонымен, республикада Орхусс конвенциясының **барлық компоненттері** бойынша қатынауды талапқа сай қамтамасыз ету үшін **барлық жағдайлар** жасалған»⁴². Орхусс конвенциясы тараптарының Үшіншы кеңесіне дайындалған баяндамада да оптимистік қорытындылар болған: «Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында заңнамалық деңгейде Конвенцияның **барлық компоненттері** бойынша қол жеткізуді талапқа сай қамтамасыз ету үшін жалпы жағдайлар жасалған...»⁴³. Тараптардың Төртінші кеңесіне дайындалған баяндамада, авторлардың оптимизмі төмендеді. Олар Экологиялық кодекстің және бірқатар басқа заңдардың жекелеген кемшіліктерін, олардың баптарының қарама-қайшылығын және нормативті құқықтық актілерде

⁴² II/5a «Қазақстанның Орхусс конвенциясы бойынша өзінің міндеттемелерін орындауы» шешімді орындау бойынша қабылданған шаралар туралы баяндама, 18 б.:

<http://www.eco.gov.kz/docs/orhus2.pdf>.

⁴³ Орхусс конвенциясын жүзеге асыру туралы алғашқы Ұлттық баяндама, 26 б.: <http://www.eco.gov.kz/sotrudnichestvo/index.php>.

кездесетін басқа да маңызды олқылықтарды мойындады.

Тараптардың Бесінші кеңесі баяндамасында заңнамадағы кемшіліктердің бұдан да көп саны мойындалады.

Бірақ, алдыңғымен салыстырғанда соңғы баяндама бұрынғыдан сыни манерде орындалғандығына қарамастан, ҚОСРМ және үкімет тарапынан ешқандай шынайы қадамдар жасалған жоқ. Ақпаратты жасыру және азаматтарды шешімдер қабылдау үрдісіне қатысудан шеттету жаңа және бұрынғыдан да ушыққан даулы жағдайлар туғызады. Есептемеде әртүрлі тренингтер, дөңгелек үстелдер, конференциялар өткізу туралы ақпарат айқын басымдылыққа ие. Бұл ретте қоғамның шынайы әрекеттері туралы, ақпаратқа қатынау мәселелері туралы, қоғамдық тыңдаулар туралы ақпарат жоқтың қасы, әділ сотқа қолжеткізу туралы мәліметтер санаулы.

Баяндама авторлары Конвенция баптарын сақтамау неге әкелгендігі және болашақта қандай салдарын күтуге болатындығын талдауға талпынбайды. Біздің пікіріміз бойынша, Орхусс конвенциясы тараптарының Үшінші, Төртінші және Бесінші кеңестеріне дайындалған баяндамалар мазмұны мемлекеттің көптеген жылдар ішіндегі халықаралық міндеттемелерді орындауға қауқарсыздығы мен қабілетсіздігінің дәлелі болып табылады.

1. Қазіргі уақытта тәуелсіздік кезеңінің ауыр экологиялық мұрасы туралы айтуға болады. Мыңдаған адамдар санитарлық қорғалған зоналарда өмір сүреді, сапасыз азық-түліктермен тамақтанады. Құнарлы жерлер үйінділерге айналуда немесе құрылыс салынады, ормандар жойылуда, су қоймаларын ластау жалғасуда, шөлейттену үрдісі үдеуде.

2. Қазақстанда қоғамның ақпаратқа, қоршаған ортаға қатысты сұрақтар бойынша шешімдерді қабылдау үрдісіне, және әділ сотқа қатынау құқығы мойындалған. Бірақ оларды жүзеге асыру механизмдері жоқ.

3. Шенеуніктер аталған құқықтарды сақтау елде демократиялық институттардың дамуын білдіретіндігін түсіне отырып, осыған жол бермеу үшін қолдан келгенді жасауда.

4. Конвенцияның сақталмауының тағы бір себебі саяси топтардың мемлекеттік аппаратты саналы түрде әлсіретуі және қиратуы болып табылады. Бұл туралы Қазақстанның әрекетке қабілетсіз мемлекеттер рейтингіндегі позициясы куәландырады⁴⁴. Сонымен, аталмыш ұлттық баяндама Қазақстанда Орхусс конвенциясының сақталуының объективті сипатын бермейді. Бірақ оның авторлары халықаралық қоғам алдында ел имиджін жақсартуға талпынуда.

Жоғарыда айтылғандармен байланысты, біз Комитетке және Конвенция тараптарының Бесінші кеңесіне жүгінеміз. Біздің ойымызша, олар тараптардың мойындарына алған міндеттемелерін орындауына әділ баға беруі тиіс. Бұл Конвенцияның егемендік құқықтарын бұзу болып табылмайды. Өйтпеген жағдайда, демократиялық емес режимдерге үнсіз объективті қолдау көрсетілуде. Халықаралық міндеттемелерді жүйелі түрде орындамайтын елге әсер етудің шаралары әзірленген болуы тиіс, бірақ Конвенция тараптары санынан шығару формасында емес.

1-сурет:
БІЗДІҢ ТӨРЕШІЛЕР
А төреші В төреші
С төреші М төреші

А төрешінің оң шешімі 1000\$, В төрешінікі – 2000\$, С төрешінікі – 3000\$ тұрады.

2-сурет:

Сіздерде заң бойынша соттайтын төрешілер бар ма?
Әрине бар! Бірақ бұл қымбат тұрады.